

Magánjog és tervgazdaság. *)

Irta: ifj. dr. Szigeti László.

I. A kérdés jogi jelentősége.

A tervgazdaság, az irányított gazdaság, a gazdasági élet egész szervezetét, életjelenségeit befolyásolja. A hatások vizsgálata teljes részletességgel rövid tanulmány keretében nem foghat helyet. Célunk csak az lehet, hogy a főbb hatásokat a magánjogi anyagi jogszabályokra, valamint az alaki eljárási módokra példászerűleg és nem kimerítően felsoroljuk és azután kísérletet tegyünk arra, hogy a tervgazdasági intézkedések milyen módon nyerhetnek jogi szabályozást anélkül, hogy a magánjognak eddigi rendszere, individualista alapjogdolata törést szenvedjen. Igen fontos a tervgazdasági intézkedések kütfői jelentősége és különösen alkotmányos államokban annak megakadályozása, hogy a kütfői rendszer változása az egyéni jogokat, a jogbiztonságot és az alkotmányos jogszabályalkotó tényezőknek a jogszabályok alakulására való befolyását ne sértse.

Az ügyvédség feladata volt mindig a jogrend megóvása, az egyéni jogoknak és a közérdeknek méltányos és célszerű összhangba hozatala. De az ügyvédség nemes hivatásához tartozik nemcsak a meglévő jogrend megóvása, hanem a célszerű közérdekű változtatásoknak előkészítése oly módon, hogy az új jogszabályok ne az előbbi jogrend felborítása útján, hanem szerves fejlődés által valósítsák meg az új felmerülő szükségletek által megkívánt változtatásokat. — E kísérletnek éppen az a célja, hogy a Nemzetközi Ügyvéd Unió figyelmét e kérdés fontosságára felhívja és alapos tanulmányozás után olyan alapelveket állítson fel, melyek alkalmasak arra, hogy a tervgazdaságnak megvalósítása nagyobb jogi és gazdasági rázkódtatás nélkül történhessék meg.

Nem foglalunk állást abban a kérdésben gazdasági szempontból, hogy a tervgazdaság helyes és szükséges-e, csak az a célunk, hogy annak jogi eszközeit oly módon válogassuk meg, hogy ha az adott körülmények mellett egyes államok tervgazdasági intézkedések bevezetését helyesnek tartják, a szerves jogfejlődést ezek a jogi eszközök lehetővé tegyék.

Állásfoglalás nélkül annyit megállapíthatunk, hogy a gazdasági élet bonyolultsága és a nemzetközi kereskedelem kifejlődése folytán az államok mindinkább belátják, hogy a gazdasági élet jelenségei a közösség szempontjából nem közömbösek és hogy a gazdasági élet bizonyos fokú irányítása, a válságok és a szükségletek nem megfelelő ellátásának előzetes lehető megakadályozása állami feladat. A világháború kitérése előtt is találmunk már jelenségeket a gazdasági élet irányításának állami jogszabályok útján való megkísérlésére. A világháború és a háború után fennálló gazdasági korlátozások az államok közötti forgalomban, az árucseré, a pénz- és a devizaforgalom kötöttsége szükségessé tették az állam nagyobb fokú beavatkozását a gazdasági életbe. Kívánatosnak tartjuk, hogy ez a beavatkozás csak ideiglenes és válságjogi jellegű legyen, de mivel előreláthatólag hosszabb tartamú átmenetről van szó, sőt valószínű, hogy e beavatkozásnak bizonyos foka állandó marad, és nem pusztán válságjogi, hanem a gazdasági élet rendszerét érintő jelenség, szükséges, hogy e változások magánjogi hatásával foglalkozzunk.

*) Az Országos Ügyvédszövetség megbízásából a Nemzetközi Ügyvédunió párisi kongresszusára készült tanulmány.

II. A tervgazdaság anyagi magánjogi hatása.

Áttérünk először a tervgazdaság fontosabb hatásai rövid felsorolására és vizsgálatára az anyagi magánjog szempontjából. Előrebocsátjuk, hogy fogunk találni olyan intézkedéseket is, melyek már a világháború előtti magánjogban is fennállottak. Ugyanis az a tétel, hogy a régi, tisztán individualista magánjog az egyének gazdasági szabadságán épült fel kizárólagosan és az állam teljes érdektelenségét nyilvánított a gazdasági élet jelenségeivel szemben, csak látszat. A szabad verseny és a szerződési szabadság is csak azért váltak a gazdasági és a magánjogi szabályozás alapelveivé, mert a törvényhozó úgy látta, hogy közérdek a gazdasági életben és a magánjog kötelmi részében ezeknek az alapelveknek érvényesülése, közérdek az egyén gazdasági és szerződési autonómiája. Mint alább az egyes hatások vizsgálatánál külön-külön említeni fogjuk, az államnak egyes beavatkozási intézkedései már akkor is fennállottak, és a tervgazdaság-~~csak ezeknek a jogi hatásoknak fokozására, vagy bizonyos szerve~~ változására vezetett.

1. Tulajdonjogi korlátozások.

A tulajdonjog tartalma elvileg a magánjogi törvénykönyvek szerint a korlátlan rendelkezési jog a tulajdonjog tárgya felett, de csak a törvény és mások jogainak korlátai között. — Mindegyik magánjogi törvénykönyv azonban vagy magában a magánjogi törvénykönyvben, vagy külön törvényekben korlátozásokat állít fel. A korlátozásoknak egyik része az ingatlan tulajdonjogánál szomszédjogi jellegű. Az ingatlanok fizikai összefüggésénél fogva a tulajdonjogok összeütközését akarják e jogszabályok megoldani. — A korlátozások célja tehát elsősorban a szomszédok jogának összeegyeztetése. A több, egymást érintő „korlátlan” rendelkezési jog csak korlátozások útján állhat meg egymás mellett. De a magánjogok összeütközésének elhárítása mögött a földbirtokok művelésének és az eredményes termelésnek közgazdasági érdeke húzódik meg. Mikor a törvény szükségűt engedélyez, a víz lefolyásának akadálytalanságát biztosítja, mikor a tulajdonost bizonyos, a szomszédsággal kapcsolatos hatások türéseire kötelezi, termelési, tehát közgazdasági érdekeket véd. Még feltűnőbb ez az érdek a törvényes vízi szolgáltatásknál, ahol a tulajdonkorlátozás nem egyesek, hanem mindenki javára történik, hajózási, közlekedési, stb. érdekek megvédése végett.

A kisajátítás intézménye által a hatás egészen a tulajdonjog elvonásáig terjed. Tervgazdaság keretében nagy mértékben emelkedtek a kisajátításnak földbirtok politikai célból megengedett esetei. E korlátozások nagyrésztében azonban azelőtt az intézkedés eredménye a tulajdonosra nézve inkább valaminek türése irányult. A tervgazdasági intézkedések e téren a használat módját határozzák meg és a tulajdonost bizonyos termelési mód elfogadására is kötelezik. Ide tartoznak a termelés mennyiségének korlátozása, kontingens szétosztás, bizonyos termények termelésének engedélyhez vagy feltételekhez kötése. E tekintetben találhatunk hasonló szabályokat a régebbi magánjogban, így az erdőgazdaságban, a rablógazdálkodás megakadályozása céljából üzemi tervnek betartására, a föld ereje megóvására az ugaron hagyás kötelezettsége, a vadászati és halászati jogoknak szabályozása.

2. Kogens szabályok a kötelmi jogban.

A magánjogban, a kötelmi jog általános részében és egyes szerződés fajoknál az individualista szemlélet mellett a szabályok nagy része diszpozitív szabály, de számos kogens szabály található már a

világháború előtti magánjogi és kereskedelmijogi kodexekben, törvényekben. Ezek a kogens szabályok tanuskodnak arról, hogy az állam érdektelensége a gazdasági élettel szemben sohasem állt fenn és ahol az érdekek védelmére a magánosok elhatározását, a szerződési szabadságot, nem tartotta elegendőnek, kogens szabályok útján gondoskodott jog és gazdaságpolitikai céljai biztosításáról. — Különösen sok kogens szabály található ott, ahol a gyengébbek védelméről van szó, pl. a munkajogban számos kogens szabály van, melynek megváltoztatása a munkavállaló terhére nem lehetséges, több törvényben részletes szabályozást nyernek a szolgálati viszony feltételei, sokszor közigazgatási jellegű szabályok alakjában, de amelyek magánjogi szempontból, a munkaszerződés természetes kiegészítő részeként jelentkeznek. Az uzsora és a tisztességtelen befolyásolással kötött kizsákmányoló jellegű szerződésekről más vonatkozásban lesz szó.

Igen sok a kogens szabály a kereskedelmi forgalmat érintő ügyleteknél pl. fuvarozási, szállítmányozási ügyleteknél, az értékpapírjog, különösen a váltójog terén, mely utóbbi nagyrészt kogens szabályokból áll.

A tervgazdaság az állami beavatkozás fokozásával párhuzamosan a kogens szabályok számát erősen szaporítja, a fontos közszükségleti javak forgalmánál kötelezőleg megszabja a maximális árat, a szállítandó áru minőségét, előállítási módját, a szállítás feltételeit, idejét, a teljesítés formáit. Ezek a szabályok sokszor nem törvény, hanem rendelet, vagy egyes autonom testületek szabályai formájában jelentkeznek. Ezekről a szabályokról, valamint a munkaadó és munkavállaló testületek kollektív szerződéséről, melyek a munkaszerződésnek kogens szabályait állapítják meg és sokszor az egyes szerződést kötő felek nem is tehetnek mást, mint e szabályokat, mint szerződési formulát elfogadják, még a kútfői rendszer változásánál lesz szó.

3. Jó erkölcsökbe és közrendbe ütköző szerződés.

Az állami beavatkozásnak egy másik formája a szerződéseknek a jogrendbe, vagy jó erkölcsökbe ütköző volta miatti érvénytelensége. Ha valamely szerződés az állam kitűzött gazdasági, erkölcsi céljaival ellenkezik, különösen, ha más jogszabályba ütközik, a szerződés érvénytelen és így a szerződési célnak, mely a közérdekkel ellenkezik, megvalósítását az érvénytelenség megakadályozza. A bíróság azonban, a „közrendi klauzula” útján olyan szerződést is érvénytelennek nyilváníthat, amelynek semmissége közvetlenül jogszabályban kimondva nincs, de a jogszabályok összevetése folytán a törvények céljával, az államérdekkel ellenkezik. A jó erkölcsökbe ütköző szerződés intézménye módot ad olyan esetben, amikor a közfelfogás valamely szerződési célt erkölcstelennek, az állam, a társadalom céljaival ellentétben állónak tart, habár határozottan jogszabályba nem ütközik, érvénytelennek nyilvánítani és így a káros cél, az ártalmas magántevékenység érvényesülését megakadályozza. — Kétségtelen, hogy különösen a közrendbe és a jóerkölcsökbe ütköző szerződés érvénytelenítése csak bírói eljárás esetén és a bíróság felfogásától függően történhet, de az állam határozott semmisséget kimondó jogszabály alkotásával a céljával ellentétes magángazdasági tevékenységet megakadályozhatja, a bíróságok pedig az állam és a társadalomnak közérdekű céljaival ellenkező szerződések semmisségét saját, a közfelfogással és a közérdekkel megegyező álláspontjuk révén kifogják mondani.

A tervgazdaság folytán a jogszabályok túltengése következett be, amely jelenségre a kútfői hatás vizsgálatánál még visszatérünk.

Az állam több és több gazdasági célt tűz ki magának és jogszabályokban több és több korlátot állít fel az egyén szerződési szabadságának e célok érdekében. A jogszabályok több gazdasági célú intézkedést tartalmaznak és így több lesz a jogszabályba, a közrendbe, a jóerkölcöskbe ütközésnek minősülő és így érvénytelen jogügylet. E révén az állam mintegy utólagos bírói ellenőrzést gyakorol afelett, hogy az egyének magángazdasági tevékenysége céljainak megfelel, vagy nem.

A törvénybe és a jóerkölcöskbe ütköző szerződés révén akadályozza meg újabban az állam a gyengébb fél kizsákmányolását súlyos szerződési feltételek útján, így az uzorás és a kizsákmányoló szerződések semmissé nyilvánításával. — Ez által a bíróság már a felek gazdasági helyzetét, a jogügyleti szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányosságát és gazdasági célszerűségét is felülbírálja. A tisztességtelen befolyásolással, azaz a szorult helyzetben lévő, tapasztalatlan, gyenge szellemi képességű egyén helyzetének kihasználásával kötött szerződést egyes törvényhozások, mint a jó erkölcöskbe ütköző ügyletnek egy esetét, más törvényhozások pedig mint külön kizsákmányoló (reáluzorás) ügyletet szabályozzák. A tisztességtelen befolyásolást, az akaratot korlátozó, az ügyletet hibássá tevő tényezőként állítják be a fennálló jogrendszerbe, de tulajdonképpen tervgazdasági jellegű intézkedés, mert a tisztességtelen befolyásolásnak a szolgáltatás és ellenszolgáltatás aránytalanságában kell megnyilvánulnia, tehát tulajdonképpen a bíróság az ügyletet nemcsak alakilag, a jogügyleti akarat szempontjából, hanem a szerződés gazdasági tartalma és célszerűsége, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányossága szempontjából is felülbírálja.

4. Szerződések tartalmának utólagos megváltoztatása és feloldás a teljesítés alól.

Egyes válságjogi szabályok a gazdasági helyzet változása esetén a már megkötött szerződéseket jogszabály útján egyes rendelkezéseikben megváltoztatják, a teljesítésnek a felek megállapodásától eltérő módját állapítják meg, vagy az adóst a teljesítés alól feloldják. (Egyes áru szállítása alóli feloldás, aranyzáradékok érvénytelenítése, stb.) Ide számíthatók egyes államokban a pénzromlás folytán keletkezett „valorizációs“ jogszabályok, amelyek a visszerhes szerződéseknel a pénzromlás folytán a pénzbeli szolgáltatást a névérték felül felemlik. Egyes államokban a bíróság a gazdasági viszonyoknak előre nem látható változása, a szerződéses szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyensúlyának felbomlása esetén jogszabályként mondja ki a szerződési tartalomnak bírói megváltoztatását, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányosítását, vagy a teljesítés által a változás folytán súlyosan sújtott félnek a teljesítési kötelezettség alóli feloldását. Így a magyar bírói gyakorlatban a „gazdasági lehetetlenülés“ címén ismeretes jogi intézmény, mely a magyar magánjogi törvénykönyv javaslatának 1150. §-ában szövegezést nyer és amely intézkedést a bírói gyakorlat ma is alkalmaz.

5. Társulások, kartelek, kényszertársulások.

A szigoruan vett individualista, szabad versenyen alapuló gazdaság nem jó szemmel nézte a karteleteket, melyek a szabad verseny nagy gazdasági hatalmukkal veszélyeztetik, tényleges monopolisztikus helyzetet teremtenek, másrészt e monopolisztikus helyzetük felhasználásával a fogyasztó közönségnek a jó és olcsó áru irányában fennálló érdekeit veszélyeztetik. A tervgazdaság a kartelmegállapodásokat, mint egyes termelési ágaknak önkéntes megegyezés útján való szabályozását, tervszerű, egységes irányítást előmozdító tár-

sulásokat jogilag elismeri, amennyiben a fogyasztók érdekeit, a közérdekű gazdasági célok elérését nem veszélyeztetik és nem élnék tisztességtelen eszközökkel a kartelen kívül állókkal szemben.

De a tervgazdasági rendszer sok helyen tovább megy és a kartel kialakult formáit felhasználja egyes termelési ágakban a racionalizálás és a terszerű gazdálkodás megvalósítására. Egyes termelési, ipari, vagy kereskedői szakmák tagjait többségi határozat, vagy pedig tisztán kötelező jogszabály útján kartelszerű tömörülésre kényszeríti és felhatalmazza őket a termelési ágon belül a gyártás az értékesítési ügylet feltételeinek meghatározására, a termelés, gyártás kontingentálására, az értékesítés területi beosztására. Ezekben az esetekben a kartel érintkezik a kötelező érdekképviseleti tagság jellegével. Egyes államok (Olaszország, Németország,) munkaadói érdekképviseleteket államilag elismernek, a vezetőségüket állami kinevezés útján nyerik, ugyanígy megszervezik a munkavállalói érdekképviseleteket is. (Olaszországban a szindikátusok, az Amerikai Egyesült Államokban a Code Authority, Németországban a kamarák.) Ezeket a szervezeteket az állam felruhazza a kötelező kollektív szerződések megkötésének jogával, mely tulajdonképpen a munkajog terén jogszabályalkotás, továbbá a termelés, gyártás, értékesítés szabályozásával. (Az Amerikai Egyesült Államokban a termelési Code-ok.) E jogok által ezek az érdekképviseletek hatósági, közjogi jelleget nyernek, mintegy államilag elismert autonóm hatóságok lesznek, sőt Olaszországban a szindikátusokon felépülő korporációk révén állami szervekké és a törvényhozó hatalomnak részeseivé válnak. E szervezetek által alkotott szabályoknak kütfői jelentőségével még foglalkozunk.

6. Kollektív szerződések.

Az eddigi egyéni szerződéskötési móddal szemben, mint kollektív, bizonyos termelési ág munkaadóira és munkavállalóira a jelenben és jövőben, azok részvétele nélkül alkotott, kötelező szerződési feltételként jelentkezik. Mint már a 2. és 5. pont alatt említettük, tulajdonképpen itt jogszabályalkotással és nem a mai magánjog rendszere értelmében való szerződéskötéssel van dolgunk.

7. Termelés, gyártás, értékesítés, ügyletek engedélyhez, utólagos hatósági jóváhagyáshoz kötése.

A tervgazdaság arra törekszik, hogy azokban a termelési, gyártási, értékesítési ágakban, amelyeket az irányítás szempontjából fontosnak tart, az egész forgalmat ellenőrizze. Ezt eléri azzal, hogy a vele való foglalkozást engedélyhez köti. Az engedély megadása, vagy bizonyos objektív feltételek teljesítésétől, (az üzem, vállalkozás üzletmenetére vonatkozólag,) vagy pedig a hatóságok diszkrecionális hatalmától függ. Más téren az ügyletek hatósági jóváhagyását kívánják meg, pld. az ingatlan adásvételnél, haszonbérleteknél, stb. Az Amerikai Egyesült Államok National Industrial Recovery Act-ja felhatalmazza az elnököt, hogy a bér- vagy árnívó káros esése esetén egyes ipari, vagy kereskedelmi ágakban az ügyletek kötését bizonyos feltételektől függő engedélyhez kösse és a feltételek be nem tartása esetén az engedélyt megvonhassa. Az elnök e jogával nem élt, a törvény is csak válságjogi intézkedésnek tekintette, mert a felhatalmazást csak egy évre adta meg.

8. A szerződési kényszer bizonyos jogi személyekkel.

Már láttuk, hogy a tervgazdálkodás egyik eszköze, autonóm szervek, kényszerkartelek, vagy monopolizált részvénytársaságok útján a termelés, gyártás, értékesítés szabályozása. Ily esetben a ter-

ményt, árut, gyártmányt; a termelő, a gyáros, tartozik annak az autonóm szervnek, az állam, vagy a szerv által meghatározott áron és feltételek mellett eladni. Amennyiben az ügyleti feltételeket állami kormányrendelet, vagy az autonóm szerv rendelete szabja meg, tulajdonképpen az individualista magánjogi rendszer szempontjából magánjogi ügyletről már nem is beszélhetünk, hanem rekvirálás jellegű intézkedésről.

Ezzel végeztünk a tervgazdaság anyagi magánjogi hatásainak vizsgálatával. Ismételten kiemeljük, hogy ez a felsorolás csak példalódzó, nem kimerítő.

III. A tervgazdaság magánjogi eljárási hatása.

A tervgazdaságnak a magánjogi rendszerre nézve legveszélyesebb hatása éppen eljárási, amennyiben egész magánjogi közigazgatási szervezetet épít fel és természeténél fogva a magánjogi bíraskodás útjára tartozó jogvitákat állami közigazgatási vagy autonóm szervek döntésére bizza. Az ügyletek engedélyhez kötése és utólagos jóváhagyása esetén az állam mintegy előzetes gazdasági cenzurát gyakorol és csak azokat az ügyleteket engedi hatályosulni, amelyek az állam gazdasági célja, terve keretébe beilleszthetők, annak megvalósítását nem akadályozzák. Sokszor a tanulmányunknak anyagi magánjogi részében említett állami vagy autonóm szervezeteknek, közigazgatási hatóságoknak, részvénytársaság vagy érdekképviselői testület formájában működő autonóm gazdasági szervnek döntése elé utalja az autonóm szerv hatáskörébe eső ügyletekből eredő jogviták eldöntését. Amennyiben az autonóm szerv egyúttal a terményre, árura, gyártmányra vonatkozólag egy ügyletkötési, értékesítési monopóliumot élvező fél is, tulajdonképpen az egyik szerződő fél bíraskodik a vele kötött ügyletek körében támadt jogviták felett.

IV. A tervgazdaság hatása a magánjogi kútfői rendszerre.

Tervgazdasági rendszernek a magánjogot átalakító legradikálisabb hatása éppen a magánjogi szabályok kútfői rendszerére van. A magánjogi normák általános érvényű, absztrakt szabályokat tartalmaznak, melyek előre meghatározzák törvényi úton hosszú időre a polgárok magatartását. A magánjogi kodezek esetleg részleges novelláris változtatásokkal évtizedekig, évszázadokig érvényben maradnak. A tervgazdaság, mely nem elégszik meg az állam absztrakt jogszabályalkotó, rendező hatalmával, hanem a gazdasági élet közvetlen irányítására, sőt abban való közvetlen részvételre is törekszik, nem találhat megfelelő eszközt a törvényi általános szabályozásban. Egyideig igyekezett a törvények szaporításával és gyakori megváltoztatásával alkalmazkodni a változó gazdasági tényezőkhöz, körülményekhez, ami a törvény tekintélyének csökkenésével jár ugyan, de a tervgazdasági rendszert elfogadó államot még sem elégítette ki, mert a törvényhozás sokkal nehezkesebb és túlságosan vitázó, az ellenkező érdekek harcában lassan dolgozó testület volt, a gazdasági élet gyors változásával lépést nem tarthatott.

A törvényekben a „generális klauzulák“, amelyek a bíróságra bízák a jogszabály alkalmazásánál a körülmények mérlegelését, az állam végrehajtó hatalmát nem elégíthették ki, mert csak utólagos eszközt szolgáltattak, ha az ügy bíróság elé került és a bíróság, mint többé kevésbé a végrehajtó hatalomtól független testület nem szolgáltatott biztosítékot arra, hogy gazdasági megítélése az állam tervgazdasági elgondolásaival azonos lesz.

Lassan még parlamentáris államokban is a jogszabályalkotás egy nagy része törvényes felhatalmazások alapján a kormány, közigazgatási hatóságok és autonóm testületek rendeleti jogkörébe ke-

rült át. A törvények parlamentáris országokban mindinkább keret-törvényekké változnak át, melyeknek tartalmát a törvény számos paragrafusában a kormánynak megadott rendeletalkotási felhatalmazás adja meg, egyúttal megadva a kiadandó rendelet módosításának, megváltoztatásának jogát. Törvény, vagy rendeletek létesítik azokat a kényszerartusulásokat, hatósági jelleggel bíró államilag elismert és állami felügyelet alá helyezett érdekképviselői egyesületeket, testületeket, melyeknek az állam jogot ad bizonyos ügyletcsoportok létesítésének, lebonyolítási módjának, a termelés, gyártás, értékesítés, a munkaviszony feltételeinek szabályrendeleti úton való irányítására. Amennyiben a rendeletek a kormánynak, illetve a testületeknek diszkrecionális jogára bízunk engedélyeket, jóváhagyásokat és a kivételek megállapítását az általános szabály alól és amennyiben a helyi viszonyok szerint egymás mellett különböző, gyakorta módosított szabályok állnak fenn, e rendelkezések általános, előzetes normatív, absztrakt rendezést tartalmazó jogszabály jellege majdnem teljesen elmosódik és megközelíti a konkrét közigazgatási intézkedés természetét.

Kétségtelen, hogy ez által a helyenkint és időnkint változó, a napi gazdasági körülményekhez alkalmazkodó szabályokkal a tervgazdaság rugalmas, alkalmazkodó eszközt kap, de tulajdonképpen az ilyen jogszabályalkotás majdnem lemond az általános, előzetes szabályozásról, és elvonja a törvényhozó hatalom elől az általános irányelvek meghatározását és azt a végrehajtó hatalom esetenkinti, alkalmi elhatározására bizza.

A diktatúrák teljesen nyíltan levonják a következtetéseket a kútfői rendszer átalakulásából és a törvényhozó hatalmat egyesítve a végrehajtó hatalom fejének végrehajtó hatalmával a törvény, a rendelet és a közigazgatási intézkedés különbségeit majdnem felismerhetelenné teszik.

A tervgazdaságnak a kútfői rendszerre való hatása, egyesítve az eljárási jognak a bírói hatalom előli elvonásával, érintik elsősorban a magánjognak eddigi szerkezetét forradalmi módon, sokkal jobban, mint az anyagi magánjogi hatások, melyek bizonyos mérséklettel az individualista magánjog mai rendszerébe szerves továbbfejlesztés útján beilleszthetők.

V. A magánjogok védelme a tervgazdasági intézkedésekkel szemben.

A tervgazdaság közigazdasági jelentősége és bírálata nem tartozik e tanulmány keretébe. Csak annyit tartunk szükségesnek megjegyezni, hogy a közigazdaság szövevényes voltának és számos előre nem látható tényezőtől való függése folytán kétségesnek tartjuk, hogy az állam vagy egyéb közhatósági szervek a szükségletek, a kereslet és kínálat alakulását statisztikai adatok segítségével előre ki tudnák számítani és ennek folytán olyan „terveket” felállítani, melyek tényleg a bekövetkező eseményeknek megfelelnek. Az egyes gazdasági alany, ha termel, gyárt, kereskedik, a maga konkrét helyi körülményei szempontjából jobban tud tájékozódni és az a tudat, hogy tévedését saját maga fogja megfizetni, őt óvatosabbá, körültekintőbbé teszi, mint azt a közhatósági szervet, akit jöbisműsége esetén a tévedés káros következményei nem terhelnek. Közigazdasági szempontból is helyesebb a jövőbeli szükségletek kielégítését a magánvállalkozásra bízni, mert mindig lesznek olyan vállalkozók, kik nagyobb előrelátásuk, ösztönös megérzésük vagy véletlen folytán eltalálják a szükségletek jövő alakulását és így mindig fog megfelelni mennyiségű áru a piac rendelkezésére állani; akik pedig tévednek, csak saját vagyoni felelősségükre és veszélyükre teszik ezt. Ellen-

ben az állam, a közhatalóságok esetleg téves általános intézkedéseket tesznek, melyek minden termelőre kötelezők és ha tévednek az egyes termelők érdeke és a közszükségletek kielégítése szenved. Az állam feladata, csak irányítás, az akadályok és válságok esetén a közvetlen veszély elhárítására szorítkozzék.

4) Ami már most a II. fejezetben foglalt anyagi magánjogi hatásokat illeti, a tulajdonjogi korlátozások, a kogens szabályok, a jóerkölcösökre ütköző és közrendbe ütköző szerződések intézményei (1, 2, 3) azok közé a régebben is alkalmazott eszközök közé tartoznak, melyek útján az állam, a törvényhozó, gazdasági irányító hatalmát gyakorolta, a káros gazdasági egyéni tevékenység megakadályozását megvalósította. Természetesnek találjuk, hogy amint az állam mindjobban felismeri, hogy a gazdasági jelenségek összefüggésénél, az egyéni gazdálkodásnak a közösségre való hatásánál fogva a gazdasági életbe való irányító beavatkozás az ő feladatát képezi, ezek a tulajdonkorlátozások, kogens szabályok gyakoriabbakká válnak és tágabb lesz a közrendi és jóerkölcösökre ütköző szerződések semmisségét kimondó jogszabályok és bírói döntések alkalmazási köre. Amire vigyázni kell, az az a körülmény, hogy ezeknek az eszközöknek az alkalmazása ne vezessen jogszabálytútgengésre és az egyéni tevékenység közérdekből nem fontos, változó elgondolásokból való korlátozására, ne jelentse a konkrét termelési tevékenységbe való beavatkozást, hanem csak általánosan elfogadott, állandó célok érdekében, előzetes absztrakt szabályozással történjék. — Tulajdonjogi korlátozásoknak és kogens kötelmi jogi szabályoknak a konkrét körülmények szerint gyakran változó rendeletek, közigazgatási vagy autonóm testületek szabályai által való felállítás az egyéni szabadságjogokat kiszolgáltatja különböző hatóságok változó, sokszor tévesen kítűzött céljainak.

Szerződések tartalmának utólagos megváltoztatása és feloldás a teljesítés alól (4.) igen veszélyes, az egyéni autonómiát, a jogbiztonságot, a szerződések kötelező erejét a „*treu und glauben*”-t megrendítő eszköz, mely az egyes magángazdaságok számítását, terveit megzavarja és rendszerint a gazdasági élet megrázkódtatásával jár. Csak válságjogi intézkedésként, közvetlen fenyegető veszély elhárításával indokolható. Különösen veszélyes intézkedés, ha nem általános rendelkezéseken alapszik, hanem rendeleti jogkörre, vagy közigazgatási hatóságok diszkrecionális intézkedésére van bízva.

A társulatok, kartelek, (5.) amennyiben szabad tevékenység eredményei és a szabad verseny, a fogyasztóközönség érdekeit nem veszélyeztetik, a gazdálkodás önkéntes, társadalmi megszervezésének eszközei. Az államot itt is csak általános felügyelet és a káros tevékenységnek jogszabályok útján való megakadályozása illeti meg. A kényszártársulások erőszakos belenyulások a gazdasági életbe, az egyéni vállalkozást kiszolgáltatják az újabb jogszabályok önkényének. Csak mint válságjogi intézkedés és olyan esetben, ahol az egyéni tevékenység gyenge a gazdaságilag feltétlenül szükséges célok megvalósítására, alkalmazható.

A kollektív szerződések (6.), ha a hozzájárulás önkéntes a későbbi szerződő felek részéről, csak irányítások, amelyek ellen jogilag kifogás nem tehető. A kötelező kollektív szerződés tulajdonképpen, mint látjuk, a munkaadó és a munkavállaló testületek jogszabályalkotó hatalma, mely annál veszélyesebb, mivel a testületek és kiküldötteinek meghatalmazása, jogosultsága kérdése nincsen jogilag tisztázva. (Lásd az Amerikai Egyesült Államokban Roosevelttől újjaépítési tervei nyomán a kollektív szerződéseknel felmerült nehézségeket.)

A termelés, iparüzés, értékesítés, ügyletek engedélyhez kötése vagy feltételektől való függővé tétele, ügyletek utólagos hatósági jóváhagyáshoz kötése (7.) tartalmilag közigazgatási intézkedések, melyek az ipartörvények keretében (képesítéshez, engedélyhez kötött iparok) eddig is helyet fogtak. Kifogás alá csak akkor eshetnek, ha a termelés, gyártás és a munkaszerződések bizonyos kötelező módjához vannak kötve, melyeket az engedélyező közigazgatási hatóság szab meg, a „tervgazdaság“ konkrét változó céljai szerint. Az Amerikai Egyesült Államokban a National Industrial Recovery Act egy évre ily irányú felhatalmazást ad a köztársasági elnöknek az újjáépítési terv érdekében. Az egy évi határidő mutatja, hogy ezt az intézkedést a törvényhozás csak kivételes, válságjogi felhatalmazásként adta, de a köztársasági elnök a felhatalmazással nem élte, mert úgy látszik maga is a közfelfogással ellenkező és így elégedetlenségre otó adó radikális intézkedésnek tekintette.

A szerződési kényszer bizonyos jogi személyekkel (8.) tulajdonképpen monopolium létesítése tervgazdasági érdekből, mely közeláll az illető termelési, gyártási, értékesítési ág szocializálásához, lényegileg államszocializmus.

B) Alaki szempontból az egyéni jogokba úgysis mélyen belenyúló intézkedések esetén a bírói útnak elvonása magánjogokat érintő, tárgyaknál fogva magánjogi viták elől, egyet jelent a magánjogok védelmének teljes feladásával. Elemi követelmény, amennyiben az állam ilyen tervgazdasági intézkedéseket szükségesnek tart, jogviták esetén független bíróság védelmének igénybevétele. Amennyiben a jogviták eldöntésénél gazdasági célszerűség vizsgálata is szükséges, melyre a rendes állami bíróságok nem alkalmasak, úgy a bíróság vegyen igénybe szakértőt, vagy szerveztesse speciális gazdasági bíróságok hivatalos bírák mellett gazdasági ülnökök bevonásával.

C) A tervgazdasági intézkedéseknek a kütfői rendszerre való hatását a IV. fejezetben megvizsgáltuk. A hatások leírása már magában foglalja azoknak a veszélyeknek feltárását, melyeket a magánjogok védelme szempontjából előidéz. A törvényes, hosszabb időre szóló, normatív általános szabályozás helyére rendeleteknek időnkint és helyenkint gyakran változó, és esetleges körülményekhez alkalmazandó, vidékenkint, esetleg termelési, foglalkozási ágaként különböző speciális intézkedései lépnek, melyek már a jogszabályjellegzet csak homályosan őrzik meg, mert tulajdonképpen nem foglalják magukba az életviszonyoknak olyan hosszabb időre szóló, előzetes, általános szabályozását, melyhez az egyén magatartását, gazdasági terveit, számítását hozzá idomíthatja. Megsemmisítik a jogszabályok normatív és jogbiztonságot, jogfolytonosságot előidéző erejét. Megközelítik a konkrét közigazgatási intézkedés jellegét. A „tervgazdaság“ jelszava alatt az eddigi általános, a törvényhozó egységes céljait megvalósító törvényszabályozás helyébe különböző hatóságoknak helyenként és foglalkozási ágakként változó, napi, egymással esetleg ellenkező, egymást keresztező elgondolásai lépnek. A tervgazdaság kicsavarja a törvényhozó kezéből a tervszerű, egységes szabályozás eszközt, az egységes célkitűzéseket, mely minden polgárra kivétel nélkül irányadó.

A tervgazdaságnak a kütfői rendszerre gyakorolt káros hatása kizárja azt, hogy a tervgazdaság a mai magánjog szerkezetének, az alanyi jogok védelmének válsága nélkül megvalósítható legyen. Feltétlenül szükséges, hogy a magánjogok szabályozása a törvényhozó hatalom által általános érvényű előzetes, hosszabb időre szóló jogszabályok útján történjék. Ha kivételesen a rendeleti szabályozás

kívánatos, legyen a törvényes felhatalmazás terjedelme a kormány részére szorosan körülhatárolt és maga a törvény tartalmazza azokat az általános alapelveket, melyek a rendeletben szem előtt tartandók. A felhatalmazás ne terjedjen ki a rendelet tetszésszerű módosítására. E rendeletek a törvényhozó hatalomnak bemutatandók, hogy felülbírálhassa a rendelet szövegének a törvényhozó célkitűzéseivel való összhangját. Megjegyezzük, hogy ezek az elvek akkor is állanak, ha valamely országban nincs parlamentarizmus és a központi végrehajtó hatalom feje egyúttal a törvényhozó is. Ilyen esetben csak ezeknek az elveknek a betartásával tudja a törvényhozó és a végrehajtó hatalomnak letéteményese az alsó és helyi hatóságokkal szemben a központi, egységes szabályozás lehetőségét fenntartani.

JOGALKOTÁS.

Uj jogszabályok.

A kir. Kúria Jogegységi tanácsának 87. számú polgári döntvénye. Az árverésnek olyan ingatlanra elrendelése esetén, amelyre a szolgalmi jog bekebelezését rangsorban megelőző követelés van bekebelezve, a Vht. 163. §-nak 2. bekezdésében írt rendelkezést akkor is, amidőn a szolgalmi jogot megelőző követelések összege a kikiáltási árnak a Vhn. 26. §-a szerint megállapított hányadát nem éri el, alkalmazni kell a következő értelemben:

A bíróság, a kikiáltási árat magának az ingatlanak szakértők által való megbecsülése nélkül állapítja is meg (Ppé. 48. §., Vht. 148. §. 2. bek.), az árverés elrendelése előtt az érdekeltek meghallgatása és szükség estében a végrehajtható előlegezendő költségére szakértő meghallgatása alapján megállapítja a szolgalmi jog pénzbeli egyenértékét.

Ezt az egyenértéket a bíróság azután a kikiáltási ár megállapításában magának az ingatlanak az értékéből levonásba hozza és az árverési feltételekben kimondja, hogy amennyiben az ingatlant a szolgalmi jog fenntartásával az árverésen az ekként csökkentett kikiáltási árnak a Vhn. 26. §-ában meghatározott hányadát elérő árban, — ha pedig ez az ár a szolgalmat megelőző jelzálogos követelések teljes kielégítésére szükséges fedezeti összegnél kisebb, e fedezeti összeget elérő árban eladni nem lehet, az árverés hatálytalanná válik és az ingatlant a kítűzött határnapon a szolgalmi jog fenntartása nélkül, a szolgalmi jog egyenértékének figyelmen kívül hagyásával megállapítandó magasabb kikiáltási árral és az eladási árnak ehhez igazodó korlátozásával újabban elérverezik.

Ha a szolgalmi jog értékének megállapításához szakértői becsülés szükséges és a végrehajtható annak a költségét nem előlegezi, a kikiáltási árat a szolgalmi jog értékcsökkentő hatásának figyelmen kívül hagyásával kell megállapítani és az árverési feltételekben azt kell kimondani, hogy az árverést csak a szolgalmi jog fenntartásával lehet megtartani.